

AFG‘ON RUBOBI VOSITASIDA BO‘LAJAK MUSIQA O‘QITUVCHILARINING IJROCHILIK KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH MOTIVLARI

Ro‘zimurodov Ilyos Azamat o‘g‘li – Xalqaro Nordik universiteti “Musiqqa ta’limi”
kafedrasida katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolda afg‘on rubobi vositasida bo‘lajak musiqqa o‘qituvchilarining ijrochilik kompetensiyasini takomillashtirish motivlari, motiv, motivatsiya tushunchalari, o‘ziga xos xususiyatlari cholg‘u musiqasini ijro etish mahoratini samarali tashkil etishning pedagogik shartlari tahlili keltirib o‘tilgan.

Tayanch iboralar: afg‘on rubob, ijrochilik, motiv, motivatsiya, kompetensiya, bo‘lajak o‘qituvchi, takomillashtirish.

Аннотация. В данной статье анализируются мотивы, мотивы, понятия мотивации, специфика повышения исполнительской компетентности будущих учителей музыки с использованием афганского рубоба, педагогические условия для эффективной организации искусства исполнения инструментальной музыки.

Ключевые фразы: афганский рубоб, результативность, мотивация, мотивация, компетентность, будущий учитель, совершенствование.

Annotation. This article analyzes the motives, motives, concepts of motivation, the specifics of improving the performing competence of future music teachers using the Afghan rubobi, pedagogical conditions for the effective organization of the art of performing instrumental music.

Key phrases: Afghan rubob, effectiveness, motivation, motivation, competence, future teacher, improvement.

Kirish. Muvaffaqiyatli vaziyatni yaratishning asosiy prinsipi – bu teng huquqlilik, qabul qilish va qo‘llab-quvvatlash dialogidir. Talabanning hissiy reaksiyalari va holatini qabul qilgan holda, o‘qituvchi o‘zi boshdan kechirgan his-tuyg‘ularni boshdan kechirish huquqini tan oladi, bu esa talabanning o‘z his-tuyg‘ularini anglashiga yordam beradi. Talabanning hissiy reaksiyalari va holatlarini qabul qilmaslik, ya’ni. Bu his-tuyg‘ularni boshdan kechirish huquqini tan olmagan holda, o‘qituvchi uning hissiy sohasining rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi va umuman musiqqa va ijro faoliyatining rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi [1].

Pedagogik jarayonni dialoglashtirishning uslubiy mexanizmlari quyidagilardan iborat edi: a) o‘qituvchilarning birgalikdagi ishlab chiqarish faoliyati rejimida ishlashi (V.Ya.Lyaudis); b) muloqotning hamkorlik turi; v) talabalarning emotsional reaksiyalarini qabul qilish va qo‘llab-quvvatlash, muvaffaqiyatga erishish holatlarini yaratish. Bu metodik mexanizmlardan biz pedagogik eksperiment jarayonida foydalandik.

Pedagogik shart – musiqqa ijrochiligi faoliyati bo‘yicha bo‘lajak mutaxassis o‘qituvchilarning refleksiv-pozitsion ta’rifini berish. Talabanning reflektiv pozitsiyasini takomillashtirish bilan bog‘liq bo‘lgan ushbu pedagogik shartning taqsimlanishi bo‘lajak musiqqa o‘qituvchisining musiqiy va ijro mahorati insonning o‘zini o‘zi anglashdan ajralmas kasbiy xususiyatlari va fazilatlaridan biri ekanligi

bilan bog'liq. Olimlar (Yu.N.Kulyutkin, I.N.Semenov, G.S.Suxobskaya va boshqalar) insonning o'zini o'zi anglash mexanizmi, jumladan, o'qituvchining kasbiy o'z-o'zini anglashining aks ettirish ekanligini isbotladilar.

Ilmiy tadqiqotlarda aks ettirish turlicha, ya'ni: 1) insonning o'z harakatlari va qonuniyatlarini idrok etishga qaratilgan nazariy faoliyati shakli [4]; 2) fikrlash xususiyati "o'zidan o'zi yoqish; 3) sub'ektning boshqa shaxslar tomonidan haqiqatda qanday idrok etilishi va baholanishi to'g'risida xabardorligi [3]; 4) pedagogik faoliyatni nazorat qilish, baholash va takomillashtirish maqsadida o'qituvchining o'z holatlaridan xabardor bo'lish, o'z vazifalari, harakatlari va erishilgan natijalarini real pedagogik vaziyatlarda solishtirish qobiliyati va ehtiyoji [2]; 5) insonning ijtimoiylashuv jarayonida ijtimoiy voqelikni hayotiy tajriba asosida anglashi [1].

Ilmiy tadqiqotlarda aks ettirishning bir qator turlari aniqlangan: rasmiy, mazmunli, analitik, sintetik, intellektual, shaxsiy, shaxslararo, uslubiy va boshqalar. Bo'lajak musiqa o'qituvchisining musiqiy va ijrochilik faoliyati turli xil aks ettirish turlari bilan boshqariladi, bu musiqa o'qituvchisi tafakkurining yangiliklarga ochiqligini, boshqalarga o'tkazuvchanligini, o'zining afg'on rubobi cholg'usi musiqa ijrochilik nuqtai nazaridan, pozitsiyasidan, nuqtai nazaridan farq qiladi.

Bo'lajak musiqa o'qituvchisida cholg'u musiqa ijro mahoratini takomillashtirish uchun uslubiy aks ettirish alohida ahamiyatga ega, chunki musiqa ijrochiligi faoliyatida har doim bo'lajak musiqa o'qituvchisining o'zi tomonidan kashf etilgan yoki qarzga olingan musiqiy asarni talqin qilishning yangi g'oyasi mavjud. Bo'lajak musiqa o'qituvchisi tomonidan g'oya shaklida tushunilishi va umumlashtirilishi kerak. Uslubiy aks ettirish o'qituvchiga u yoki bu g'oyani (asosiy cholg'u o'qituvchisi tomonidan taklif qilingan yoki o'qituvchi tomonidan taklif qilingan) turli xil cholg'u musiqiy ijro vazifalari bilan bog'lash, musiqiy va ijro g'oyasining qiymatini aniqlash imkonini beradi.

Uslubiy aks ettirish intellektual va analitik bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular bo'lajak musiqa o'qituvchisining introspeksiya, musiqiy ijrochilik faoliyatini, uning alohida bosqichlarini o'zini o'zi baholash, muqobil yondashuvlarni tanlash, introspeksiya va o'zini o'zi baholash jarayonida harakatlarini tushunish va yo'naltirishga qaratilgan.

Bo'lajak musiqa o'qituvchisining musiqiy cholg'u ijro mahoratini takomillashtirishda o'z yutuqlarini hisobga olish va nazorat qila olish muhim ahamiyatga ega [3]. Bo'lajak musiqa o'qituvchisining kasbiy o'zini o'zi anglash (shaxsiy aks ettirish) imkoniyatlari chegarasida aks ettirish qobiliyati nafaqat o'zini o'zi chegaralarini o'zgartiruvchi yaratuvchi sifatida harakat qilish bilan birga, kasbiy faoliyatning muvaffaqiyati uchun real harakatda amalga oshirish [2] katta ahamiyatga ega.

Shaxsiy aks ettirish bo'lajak musiqa o'qituvchisining "men" ning turli xil tasvirlarini tushunishi (o'zini o'zi anglashi va o'zini o'zi bilishi) va kasbiy faoliyatda o'zini o'zi rivojlantirish va o'zini o'zi anglashning o'z "men" konsepsiyasini qurish bilan ta'minlanadi.

Bo'lajak musiqa o'qituvchisi uchun o'zini o'zi anglash ichki mexanizm sifatida ishlaydi, buning natijasida u nafaqat musiqiy va ijrochilik faoliyatini ongli

ravishda idrok eta oladi, balki o'zining musiqiy cholg'u ijrochilik qobiliyatini mustaqil ravishda amalga oshiradi, uning o'lchovi va tabiatini aniqlaydi. Musiqadagi o'z faoliyati – ijro etilayotgan musiqiy asarning badiiy mazmunini tushunish va etkazishga qaratilgan ijro faoliyati.

Bo'lajak musiqa o'qituvchisining kasbiy o'zini o'zi anglashi o'zining musiqiy ijrochilik faoliyatini ham, u tomonidan idrok etilgan ayrim musiqa asarlarini ijro etishini ham tahlil qilish va baholashga qaratilgan. Shunday qilib, bo'lajak musiqa o'qituvchisining kasbiy o'zini o'zi anglashi murakkab tartibga solish funksiyasini bajaradi, ierarxiyasi "shaxsning bezaklari" ni tashkil etuvchi talaba tomonidan olingan bilim, ko'nikma va ko'nikmalarning butun xilma-xilligini yagona shaxsiy "yadro" atrofida tuzadi [6].

Shaxsiy fikrlashda olimlar o'zini o'zi bilish usullari (o'zini o'zi kuzatish, introspeksiya, o'zini o'zi baholash, nazorat qilish, o'zini o'zi belgilash, tuzatish, loyihalash) ni aniqlaydi. Ushbu texnikalar guruhida etakchi texnika introspeksiya hisoblanadi. Tahlil bilim nazariyasida, pedagogikada kognitiv jarayon sifatida, bilish usuli sifatida ko'rib chiqiladigan barcha kognitiv va amaliy inson faoliyatining barcha harakatlarini o'z ichiga oladi, uning mazmuni mavzuni bilish usullari va qonuniyatlari yig'indisidir. Musiqa ta'limi bakalavriat ta'lim yo'nalishi talabalariga nisbatan qo'llanilganda, introspeksiya tushunchasi asosan rivojlanish jarayonida o'zini o'zi anglashni rivojlantirish va takomillashtirishni o'rganishning bir qismi sifatida ko'rib chiqiladi.

O'smirlik davrida o'zini o'zi anglashning faol shakllanishi "Men" konsepsiyasi dinamikasining etakchi ichki omillaridan biri sifatida introspeksiyaning umumlashtirilishi bilan bog'liq. O'zini o'zi tahlil qilish usullari quyidagilarni taklif qiladi: a) o'z hissiy o'zini namoyon qilish ob'ekti sifatida ko'rib chiqish; b) tahlilga nisbatan chuqurlik, ko'p qirralilik, batafsillik; v) sub'ektiv tasvirlarni oddiyroqlarga bo'lish; d) muhim ma'lumotlarni muhim bo'lmagandan ajratish; e) ajratilgan xususiyatlar yoki hodisalarni ma'lum bir guruhga (klassifikatsiyaga) berish; e) qarama-qarshiliklarni aniqlash.

O'zini o'zi bilish (o'zini o'zi kuzatish, tahlil qilish, baholash) asosida bo'lajak musiqa o'qituvchisi mavjud g'oyalarni, o'zining "men" ga bo'lgan munosabatini sintez qiladi. Bu shaxsning uni qanday idrok etishi to'g'risida xabardorligi bilan to'ldiriladi. Tomoshabin: asar muallifi fikrining tarjimoni, o'z musiqiy ijrosi bilan boshqa shaxsning ichki dunyosiga ta'sir o'tkaza oladigan ijrochi sifatida, unda musiqa asarining o'ziga xos obrazi mavjud. O'zini o'zi bilishning natijasi o'zini shaxs sifatida, professional sifatida tushunishdir.

O'zini o'zi bilish, bilim kabi, ikki tomonni o'z ichiga oladi: mantiqiy va hissiy. Ular birgalikda o'ziga munosabatni tashkil qiladi. Shunday qilib, o'zini o'zi bilish usullari o'zini o'zi kuzatish, o'zini o'zi tahlil qilish va o'zini o'zi baholash natijasida olingan musiqiy ma'lumotlarni aniqlashtirish va umumlashtirishni o'z ichiga oladi. Ushbu umumlashtirish mantiqiy va hissiy komponentlar asosida aniqlanadi. Ko'rib chiqilayotgan ob'ekt o'zining hissiy o'zini namoyon bo'lganligi sababli, o'zini o'zi bilish natijasi o'zining ekspressiv xususiyatlari haqidagi g'oyalar, shuningdek, boshqa odamlarning ko'z o'ngida namoyon bo'lishi aslida biz yuqorida tilga olgan "men" konsepsiyasidagi obrazdir.

Bir qator manbalarda qo'llanilgan "refleksiv pozitsiya" birikmasi mohiyatan "refleksiya" atamasi bilan bir xil, chunki bu holda "pozitsiya" shaxsning qarashlari va g'oyalari tizimi sifatida emas, balki insonning to'xtash qobiliyati sifatida qaraladi. Odatdagi faoliyat usuli, "chetga" o'ting, ushbu faoliyatning "bo'sh joyi" dan ("refleksiv chiqish" deb ataladi) tashqariga chiqing va o'zingizning faoliyatingizga (yoki boshqa odamning faoliyatiga, u bilan o'zaro munosabatingizga) qarashni boshlang. "tashqaridan", uni tahlil va baholash ob'ektiga aylantiradi [3].

Biz tomonimizdan olib borilgan tadqiqoti shuni ko'rsatdiki, bo'lajak musiqa o'qituvchisining refleksiv pozitsiyasining eng samarali rivojlanishi refleksiv xarakterdagi maxsus vazifalarni hal qilish jarayonida ichki va tashqi dialog shaklida amalga oshiriladigan ijtimoiy o'zaro ta'sir, shaxslararo muloqot sharoitida sodir bo'ladi. Bo'lajak musiqa o'qituvchisi tomonidan, ko'rib chiqishni talab qiladigan vaziyatlarni maqsadli ravishda yaratish, tahlil qilish va baholash, dalillar, o'z pozitsiyasining asosligi, doimiy kasbiy va texnologik tanlov sifatida namoyon eta oladi.

Bunday jarayonda bo'lajak musiqa o'qituvchisi turli darajadagi refleks pozitsiyasiga kirishi mumkinligini hisobga oldik (sub'ekt o'zini ko'radi, sub'ekt o'zini o'zi ko'radi, sub'ekt o'zini o'tmishda, hozirgi, kelajakda va hokazolarda baholaydi). Har bir yangi bosqichda o'zlarining musiqiy va ijro mahoratini oshirish, "Men professional ijrochiman" obrazini takomillashtirishga mos keladi. Bo'lajak musiqa o'qituvchisining aks ettirish pozitsiyasiga kirishi uning turli xil "I-tasvirlar" tizimlarida ishlash qobiliyatini aks ettiradi. Pedagogik tadqiqotlarda "Men-professional" tushunchasini tashkil etuvchi "Men-timsollar"ning turli tizimlari ko'rib chiqilgan [4].

Yuqorida keltirib o'tilgan fikrlarni hisobga olgan holda, kasbiy-pedagogik jarayonda talabalarning refleksiv-pozitsion ta'rifi eng samarali tarzda ta'minlandi, deb xulosa qilishimiz mumkin: 1) bo'lajak musiqa o'qituvchisini refleksiv vazifalarni hal qilishda qo'shish, ularni joylashtirish chizmasi mos keladi. Talabaning "Men va boshqalar", "Men-boshqa men", "Men-tushuncha" tizimlarida uch vaqt oralig'ida – o'tmish, hozirgi, kelajak; 2) pedagogik jarayonda tahlil va baholash, dalillarni, o'z pozitsiyasining asosligini, musiqiy ijro mahoratining doimiy ravishda o'sib borishini talab qiladigan vaziyatlarni maqsadli yaratish; 3) boshqaruvdan o'zini o'zi boshqarishga o'tishni ta'minlaydigan refleksiv diagnostikaga talabalarni refleksiv pozitsiyaga kirish algoritmini kiritish oldimizga qo'yilgan vazifani amalga oshirishning samarali echimlari sifatida qaraladi.

Mazkur tadqiqot uchun refleksiv pozitsiya (refleksiya) sub'ektning qobiliyatini tavsiflashi muhim: 1) musiqiy ijroda o'zining ichki pozitsiyasini amalga oshirish; 2) o'z musiqiy va ijrochilik faoliyatini nazorat qilish; 3) ijro etilayotgan asarning yaratilgan musiqiy ijro obrazini o'zgartirish orqali maqsadga erishish; 4) musiqa asarining mohiyati va mazmunini aks ettiruvchi musiqiy afg'on rubobi cholg'usi ijrochilik faoliyatiga nisbatan "kuzatuvchi" yoki "nazoratchi" pozitsiyasini egallash; 5) yangi tushunchaga erishish va musiqiy ijrochilik san'atining cho'qqisiga erishish uchun ularning tajribasini, musiqiy ijro qobiliyatlarini anglash.

Musiqqa pedagogikasi sohasida olib borilgan ilmiy-pedagogik tadqiqotlar [5]da talabning o'zini o'zi aks ettirish pozitsiyasini takomillashtirish asosiy texnologiyalar asosida eng samarali deb topilgan va amalga oshirilgan tadqiqot ishlari sifatida isbotlangan: vazifani bajarish texnologiyasi, yondashuv, aqliy harakatlarni bosqichma-bosqich takomillashtirish texnologiyasi, o'quv muloqoti texnologiyalari, birgalikda ishlab chiqarish faoliyati texnologiyalari. Bu fakt biz tomonimizdan faqat mavzuga oid aniqlagan pedagogik shartlarning birligi va murakkabligini asoslangan tadqiqot natijalaridir.

Murakkab va ko'p qirrali ta'lim sifatida inson qobiliyatlari kasbiy (musiqiy-nazariy va ijrochilik) pedagogik (falsafa, sotsiologiya, axloqiy, tarbiyaviy, ta'limi, psixologik, pedagogika) va boshqa fanlari vositasida o'zlashtiriladi. Bundan tashqari, har bir aniq fan inson qobiliyatlarini faqat unga xos bo'lgan o'z pozitsiyalaridan rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda (S.L.Rubinshteyn, B.M. Teplov, N.S. Leites va G.S. Kostyuk) "qobiliyat" tushunchasi mazmunining murakkabligi haqida so'z borganda va shu bilan birga qobiliyatlarni ular o'zini namoyon qiladigan faoliyat talablari bilan bog'laydi va qobiliyatlarning tuzilishini ushbu faoliyat natijasidan olishi haqida qikr-mulohazalar bildiriladi. Ushbu fikrlarni tasdiqlash uchun quyidagi ta'rifni keltirib o'tamiz: "Qobiliyatlar – bu faoliyat talablariga javob beradigan va undagi yuqori yutuqlarni ta'minlaydigan inson shaxsiyati xususiyatlarining ansambli yoki sintezidir" [3].

Musiqiy qobiliyatlar zamonaviy psixologiya tomonidan shaxsning maxsus ruhiy faoliyatida namoyon bo'ladigan bilish qobiliyatlarining o'ziga xos shakli sifatida ta'riflanadi [1]. Bu qobiliyatlar ikki jihatdan – musiqaning intonatsion-ijroviy, hissiy-irodaviy komponentini idrok etish qobiliyati va ijrochi badiiy rasmni yo'naltirish qobiliyati sifatida ko'rib chiqiladi. Musiqqa qobiliyatlari insonning ma'lum xususiyatlari sifatida, garchi murakkab, ko'p qirrali bo'lsa-da, lekin ayni paytda yaxlit ta'limdir. Musiqiy qobiliyatlarning etakchi elementlari musiqaga quloq apprati orqali tinglash, eshitish, musiqiy xotira, musiqiy tafakkurning rivojlantirishdan iboratdir [2].

Musiqqa va musiqqa ijrochisi uchun eshitish apparatini mukammal ishlashi bo'lajak musiqqa o'qituvchilarining kasbiy cholg'u ijrochilik malakalarini takomillashtirishning muhim tarkibiy qimlari sifatida e'tirof etiladi. Bo'lajak musiqqa o'qituvchisi xisoblangan musiqqa ta'limi bakalavriat ta'lim yo'nalishi talabalari cholg'u ijrochiligi fani o'quv mashg'ulotlari jarayonida eshitish qobiliyatini bajarish jarayonini optimallashtirishga qaratilgan asosiy ko'rsatmalarni ishlab chiqdik. Bular:

talaba o'zini o'zi eshitish qobiliyatini rivojlantirib borishni rag'batlantirish, "tinglash energiyasi"ni ishga solish;

o'rganilayotgan asar fakturasining ma'lum ekspressiv vositalari yoki elementlarini uning emotsional-xissiy ohanglari bilan bog'lash;

cholg'u kuylarining musiqiy va eshitish tasvirlarini faollashtirish va ichki eshitishning doimiy tuzatib, ular ustida ishlab borish;

intonatsion sezgirlikni tarbiyalash, rivojlanish mantiqini tushunish va ish shaklini yoritish, shuningdek, "eshitish orqali musiqiy tafakuri" ni rivojlantirish

uchun nazariy ma'lumotlarni o'rganish va undan aynana auditoriya va auditoriya mashg'ulotlari o'quv jarayoniga foydalanish;

talaba oldiga qo'yilgan maqsad va vazifalardan kelib chiqqan holda ularning eshitish qobiliyatini mukammallikka erishishning aniq ijro texnikasi bilan o'zaro bog'liqligini ta'minlash;

mustaqil izlanishlarni rag'batlantirish va o'rganilayotgan asarni sharhlash va ular ustida ishlashga ijodiy yondashish [5].

Bo'lajak musiqa o'qituvchisining musiqiy qobiliyati rivojlangan musiqiy tafakkur yordamida baholanadi [6]. Musiqiy tafakkur "faoliyat" kategoriyasi orqali ham ko'rib chiqiladi. Olimlarning fikricha, musiqiy tafakkur musiqiy asar tovushlarini badiiy va obrazli voqelikka aylantirishning faol jarayonidir.

Musiqiy tafakkur kommunikativ funksiyaga (M.G. Aranovskiy) ega, chunki musiqa eng kuchli axborot jarayonlaridan biri bo'lib, asosan butun jamiyatni qamrab oladi. Tilsiz axborotni uzatish mumkin emas. Shunga ko'ra, musiqiy tafakkurning barcha shakllari ularni qo'llash qoidalari, me'yorlari, talab va ehtiyojlari bilan birga tovush birikmalarining turg'un turlari tizimi bo'lgan musiqa tili asosida amalga oshiriladi [2].

Olib borilgan tadqiqot natijalarida musiqa haqidagi tasavvurlarni boyitib, quyidagi asoslarni bayon etishni lozim deb topdik:

Musiqa – birinchi navbatda, mantiqdir. Biz musiqaga qanday ta'rif bersak ham, biz unda har doim chuqur shartlangan tovushlar ketma-ketligini, ularning hamohangligi hamda uyushgan tovushlar uyg'unligini topamiz va bu shartlash biz mantiq deb ataydigan ong faoliyatiga o'xshash g'oyani ilgari surishimizga asos bo'ladi [3];

musiqiy fikrlash jarayonini mantiqiy bosqichlar shaklida taqdim etish asnosida, umumiy psixologiyada qabul qilingan fikrlash bosqichlari bilan bog'liq;

aqliy vazifani qabul qilish harakati – musiqiy tafakkurning boshlanishi – bu momentning qat'iy shartlilikini ko'rsatadi;

musiqiy fikrlash har doim qandaydir ehtiyojlar, motivlar, amaliy-jarayonli, kognitiv yoki amaliy manfaatlar va boshqalar bilan bog'liq.

Afg'on rubobi vositasida bo'lajak musiqa o'qituvchilarining ijrochilik kompetensiyasini takomillashtirish jarayonida yana bir muhim asosni va uning komponentlarini keltirib o'tamiz. Bu – sahna. Sahnaning bo'lajak o'qituvchi cholg'u ijrochiligidagi mazmuni, mohiyati, ahamiyati bu – asarning ma'nosini tushunish istagi sifatida talqin etiladi;

sahna elementlarni tadqiq qilish – tadqiqot – tinglash. Bu bosqich ushbu tadqiqot ishida ishtirok etgan musiqiy til elementlari majmuasini o'rganish sifatida namoyon bo'ladi. Bu nafaqat nozik differensial eshitish, balki elementar musiqa nazariyasi sohasida katta nazariy bilimlarni ham talab qiladi;

cholg'u ijrochiligi kompetensiyalari haqidagi g'oyalarni ilgari surish – bu jarayonda turli farazlar yuzaga keladi. Musiqiy tafakkur tushunchasiga qaraganda u aslida butun musiqa asarining ma'nosini tushunishni nazarda tutadi;

jarangdor musiqaning ma'nosini anglash bilan birga uning quvonchli, ohangdorlikka hamohang ko'tarilish, ilhom, favqulodda ravshanlik hissini sezish;

yaxlit tuzilmani ko'rish – musiqa asarining yaxlit tuzilishini ko'rish demakdir.

Ketma-ket fikrlash odati ketma-ket qo‘shilish holatlari, ikkita gapni bir vaqtning o‘zida talaffuz qila olmaslik, tavsifda bir narsadan ikkinchisiga ketma-ket o‘tish zarurati va boshqalar natijasida yuzaga keladi, bu yaxlit ko‘rinishga o‘z ta‘sirini ko‘rsatmasdan qolmaydi. Shunday ekan, musiqiy tafakkur muammosiga murojaat qilish bizning tadqiqotimiz uchun juda muhimdir, chunki musiqiy tafakkur hayotiy taassurotlarni qayta ko‘rib chiqish va umumlashtirishga yordam beradi, ijrochi ongida hissiy va ratsionallikning birligi bo‘lgan musiqiy obrazni aks ettiradi.

Analitik va sintetik faoliyat natijasida narsa va hodisalarning asosiy va ikkilamchi belgilari ochiladi, har bir elementning bir butun sifatidagi roli va ahamiyati ochib beriladi, so‘ngra barcha tarkibiy qismlarning birlashishi “taqqoslash – har qanday tushuncha va tafakkurning asosidir” [4]. Faqat taqqoslash yordamida xotiraga, shubhasiz, samarali ta‘sir ko‘rsatadigan eng o‘xshash yoki eng qarama-qarshi hodisalarda o‘ziga xoslikni topish mumkin [3].

Musiqiy xotira – bu insonning musiqiy materialni eslab qolish, ongda saqlash va keyinchalik takrorlash qobiliyatidir [4]. Cholg‘u ijrochiligida musiqa ijrochisi hisoblangan musiqa ta‘limi yo‘nalishi bakalavriat ta‘lim yo‘nalishi talabalari bo‘lajak o‘qituvchi sifatida, unga musiqiy xotiraning ahamiyati, qadri kattaligini tushunib etishlari shart. Chunki, har qanday asarni yoddan ijro etish va unda badiiy obrazni yanada yorqinroq gavdalantirishga, bu ishga o‘z munosabatini ko‘rsatishga imkon beradi. Bo‘lajak musiqa o‘qituvchisi shaxsining samarali rivojlanishi, uning bilimdonligi, tafakkuri ko‘p jihatdan xotirada saqlangan kompozitsiyalar soniga bog‘liq.

Bo‘lajak musiqa o‘qituvchisining musiqiy va kasbiy-cholg‘u ijrochilik faoliyati murakkab aqliyva amaliy harakatdir. Bu aqliy konsentratsiya bilan bog‘liq bo‘lib, musiqa ijrochisi hisoblangan talaba shaxsiyatining hissiy va irodaviy fazilatlarini talab qiladi [3]. Bizning tadqiqotimiz uchun his-tuyg‘ular va iroda ijrochi musiqachining shaxsiy fazilatlarini sifatida qiziqish uyg‘otadi va bu jaaryonni xissiy-irodaviy komponent sifatida e‘tirof etishimiz uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

His-tuyg‘ular faoliyat natijasi va uning harakat mexanizmi bir-biri bilan chambarchas bog‘liq jarayondir. Tuyg‘ular – voqelikning o‘zining ruhiy aksidir. Tuyg‘ularning o‘ziga xos xususiyati shundaki, ular motivlar (ehtiyotlar) va muvaffaqiyatlar o‘rtasidagi munosabatni yoki ularga javob beradigan sub‘ektning faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish imkoniyatini aks ettiradi [4].

Har qanday kasbiy faoliyatda iroda mutlaqo zarur. Bo‘lajak musiqa o‘qituvchisi kasbida muvaffaqiyatga erishish uchun esa alohida ahamiyat kasb etadi. Ixtiyoriy sa‘y-harakatlarsiz muvaffaqiyatga erishib bo‘lmaydi va yutuqlarsiz, haqiqiy yutuqlarsiz, tegishli qobiliyatlarga ega bo‘lgan odam haqida gapirishga asos yo‘q – bizning holatda bu musiqiy qobiliyatlar bilan bog‘liqdir.

Kasbning eng muhim atributiv xususiyati bu bo‘lajak musiqa o‘qituvchisining ommaviy chiqishda o‘zini tuta bilish qobiliyatidir. Musiqiy va ijrochilik faoliyatining muvaffaqiyati uchun zarur psixologik shartlar quyidagilardir: ichki xotirjamlik, diqqatni jamlash, psixofizik resurslarni to‘liq safarbar qilish, o‘zini o‘zi tartibga solish. Musiqa ijrochisi har qanday stressli vaziyatda o‘z qobiliyatini, “men” ni namoyish qilishi uchun deyarli hamma joyda va hamma narsada iroda kerak.

Hissiy-irodaviy sifatlarning ishtiroki musiqiy asarni ijro etish vaqtida zarur, ayniqsa, agar u vaqt jihatidan hajmli bo'lsa, texnik qiyinchiliklarga duch kelsa, obrazli, mazmunli dramaturgiyani ishga solish lozim bo'ladi. Bo'lajak musiqi o'qituvchisi kadrlarini kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishga xizmat qiladigan asosiy xususiyat bu – cholg'u ijrochisining o'z kasbiy faoliyatida musiqi pedagogikasining asosiy tamoyillaridan biri – psixologiyada mavjud bo'lgan qiziqish, ishtiyok tamoyillariga [3] tayanishi kerak bo'lgan yagona tushuncha – motivatsiya bilan belgilanadi.

Motiv – muayyan ehtiyojlarni qondirish bilan bog'liq faoliyatni rag'batlantirish demakdir. Faoliyat ob'ekti uning haqiqiy motividir. "Faoliyatning mazmuni faqat ushbu faoliyat bilan qondiriladigan ehtiyojning predmetli mazmuni bilan belgilanmaydi" [6]. Har qanday ehtiyojlardan farqli o'laroq, faqatgina – odamlar motivlarga ega. Inson avvalo ehtiyojlarni, vaziyatni, imkoniyatlarni hisobga oladi. Va shundan keyingina, bu tarzda harakat qilish uchun shaxsiy qaror sifatida boshdan kechirilgan motiv asosida, odam harakat qiladi, muayyan xatti-harakatni amalga oshiradi.

Motivatsion sohadagi sifati o'zgarishlari o'rganishga qiziqishni takomillashtirish shartlaridan biridir. Motivatsion sohadagi ijobiy o'zgarishlar qiziqishning barqaror shaxsiy ta'limga aylanishiga yordam beradi. Barcha motivatsion tushunchalar ichida eng muhimi ehtiyoj va motiv tushunchalaridir. "Motiv" atamasi butunlay boshqa hodisalarni bildirishini qayd etadi [4]. Bugungi ayrim ijtimoiy fanlar (psixologiya, pedagogika, sotsiologiya)da ehtiyojlar va motivlarning o'zaro bog'liqligi muammosi faol rivojlanayotganligini ta'kidlab o'tadilar. Motivlar va ehtiyojlarning o'zaro bog'liqligi masalasi bir qator MDH olimlar (A.N. Leontiev) tadqiqotlarida keltirib o'tilgan. Unda, shunday deyiladi ya'ni, "o'z voqeligidagi ehtiyojlar muammosi har doim motiv orqasida yashiringan, ammo motiv "ehtiyoj" tushunchasida yashiringan [2].

Xulosa. Afg'on rubobi vositasida bo'lajak musiqi o'qituvchilarining ijrochilik kompetensiyasini takomillashtirish jarayoni ham motiv va ehtiyojdan xoli jarayon emas. Shu sababli ham mazkur tushunchalarning nazariy asoslarini izohlashda davom etamiz. Bo'lajak cholg'u ijrochisi ongida motivlar – ajralmas xissiy-irodaviy mezondir. Ba'zi motivlar faoliyatni keltirib chiqaradi, unga shaxsiy ma'no – mazmun hosil qiluvchi motivlar beradi. Boshqalar esa ma'nosiz – motiv – rag'batdir.

Taqdim etilgan tadqiqotlarni tahlil qilish bo'lajak musiqi o'qituvchisining motivatsiyasiga quyidagilarni kiritish imkonini berdi:

cholg'u musiqi ijrochiligidagi bilim, tajriba, ko'nikma, malaka va shaxsiy sifati kompetensiyalariga bo'lgan ehtiyoj;

ishlash muammolarini hal qilishning nostandart usullarini doimiy izlash zarurati;

o'zini o'zi takomillashtirish, ongli ravishda rivojlantirish va musiqiy va ijrochilik qobiliyatini takomillashtirish zarurati;

musiqiy-pedagogik faoliyatda musiqi cholg'u ijrochilik qobiliyatlarini qo'llash zarurati;

musiqa ta'limi bakalavriat ta'lim yo'nalishi talabalarining cholg'u ijrochiligi faoliyatida maqsad qo'yish va uning natijalariga erishish zarurati.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Abdullaeva Q. M. Maxsus fanlarni o'qitishda bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy bilim va ko'nikmalarini shakllantirishning metodik asoslari: Dis: ped. fan nom. - Toshkent, 2006. B. 182.

2. Абдуллин Э. Б. Методологический анализ проблем музыкальной педагогики в системе высшего образования: Учебное пособие. М. 1990.

3. Raximov B. X. Bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy-madaniy munosabatlarning shakllanishi:Diss. ped. fan. tnom. - Toshkent. 2002. B. 161

4. Халилов Ф. Н. Дидактические основы инструментально-исполнительский подготовки будущих учителей музыки: Дисс. д-ра пед. наук. Тошкент. 2006. Ст. 266.

5. Yuldoshev U.Yu. Milliy maqom asarlari asosida bo'lajak musiqa o'qituvchisining ijodiy tafakkurini rivojlantirish. Ped.fan. falsafa dok. ... diss. – T. 2020. – 148 b.

6. Panjiyev Q.B. O'zbek xalq qo'shiqlari vositasida bo'lajak musiqa o'quvchilarini kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish. Ped. fan. dok. .. diss. –T., 2022. - 248 b.